

Razgovor s Júliusom Tominom, profesorom filozofije na Sveučilištu u Oxfordu

Filozofija je ključ

Razgovor vodio: Pavel Gregorić

Július Tomin rođen je 1941. godine u Pragu. Otac mu je Slovak hrvatskog podrijetla, izvornog prezimena Trgo, a majka Čehinja. Zbog odbijanja vojne službe više mjeseci proveo je u zatvoru. Filozofiju je diplomirao na Sveučilištu u Pragu, a potom je radio za izdavačku kuću Čehoslovačke akademije znanosti i umjetnosti, gdje je upoznao Jana Patočku koji mu je bio mentorom za doktorat pod naslovom »Znanstveno utemeljenje etike«. Doktorat je obranio 1966. godine. Akademске godine '68. i '69. predaje na Sveučilištu u Pragu, a potom dvije godine radi kao gost-predavač na Havajskom sveučilištu. 1970. godine Tomin se vraća u Čehoslovačku i zapošljava u elektrani, gdje provodi pet godina uz intenzivan studij grčke filozofije. 1976. godine upoznaje Vaclava Havela, Jana Sokola i druge napredne čehoslovačke intelektualce. 1977. godine organizira tajne seminare za studente na kojima se čitaju Platonovi tekstovi. Usprkos prijetnjama policije, 1978. dovodi niz profesora i predavača sa Sveučilišta u Oxfordu kao goste na svoje seminare. Do konca 1979. godine policija vrši pritisak na njega pozivajući studente-članove seminara na informativne razgovore, pa Tomin prekida s radom seminara. Istovremeno dobiva poziv sa Sveučilišta u Cambridgeu i Oxfordu te, nakon nekoliko mjeseci, dolazi na Oxford, koji od 1980. godine ne napušta. U početku ga je financirao Balliol College, sve dok svojom kontroverznom tezom o datici Platonovih dijaloga nije pao u nemilost akademske javnosti u Oxfordu. Tomin, usprkos svemu, nastavlja svoj rad i pokušava obrazložiti svoje stavove, izdržavajući se od socijalne pomoći. Nakon jednog od Tominovih predavanja pod naslovom »Platonov prvi dijalog«, za koja mu Pod-fakultet za filozofiju tjedno ustupa omanju prostoriju u kojoj su za njegovih predavanja rijetko prisutne više od dvije do tri osobe, dr. Július Tomin zamoljen je za kraći razgovor za *Čemu*.

Kako ste prvi put došli u dodir s filozofijom?

U vrijeme kada sam trebao krenuti u vojsku, bio sam zaokupljen Gandhijem i Tolstojem. Ta dva mislitelja, naročito Tolstoj sa svojom knjigom »Kraljevstvo nebesko je u vama«, bili su moj uvod u filozofiju. Gandhijeva je *satyagraha* toliko snažno utjecala na mene da sam odbio služenje vojnog roka. Zbog toga sam 1958. godine završio u zatvoru. Kako u zatvorskoj biblioteci nisam mogao naći knjige koje bih sam odabrao za čitanje, počeo sam čitati one koje su mi jedine bile dostupne. Dakako, bila je to marksistička literatura, o kojoj sam imao izrazito loše mišljenje. No, pročitavši Marxov »Kapital«, shvatio

sam da marksizam ima svoje povijesno opravdanje, pa sam odlučio pokušati izlučiti iz njega ono što valja, a odbaciti ono što ne valja. Pa ipak, još uvijek ne znam jesam li to učinio u strahu da ne provedem cijeli život u zatvoru ili zbog istinskog intelektualnog nadahnuća.

Danas se bavite antičkom filozofijom. Kako ste došli u dodir s njom?

Na trećoj godini studija filozofije na Praškom sveučilištu izdržavao sam se novcem koji sam zarađivao kao suradnik u izdavačkoj kući Čehoslovačke Akademije znanosti i umjetnosti. Tada mi je prvi put na stol došla Patočkina knjiga o Aristotelu. Za Patočku sam znao zbog toga što mi ga je znao spomenuti moj otac, koji je također studirao filozofiju tridesetih godina. Naredna knjiga bila je prijevod drugog sveska Hegelovih »Predavanja o povijesti filozofije«. Kada sam to pročitao gotovo ništa nisam razumio, pa prije nego sam samoga sebe ili Hegela stao optuživati da je idiot, odlučio sam provjeriti prijevod i usporediti ga s njemačkim izvornikom. Dakako, greške su od prijevoda učinile još nerazumljiviji tekst nego što po naravi jest, pa sam se sâm latio prevođenja tog djela. Prvih pedeset stranica prijevoda poslao sam Patočki s molbom da mi ispravi tekst.

Zašto ste prijeводе poslali baš Patočki?

Patočka je radio u Akademiji, a bio je dobar poznavalac Hegela: preveo je cijelu »Estetiku« i u to doba radio na »Znanosti logike«. U to je vrijeme u Čehoslovačkoj on bio neosporno najveći autoritet za njemački klasični idealizam, ali također i za antičku filozofiju. Inače, Patočka je bio Husserlov student, a sanjao je o fenomenologiji koja bi pomirila Husserlovu i Heideggerovu filozofiju. Razgovori koje sam vodio s Patočkom o Platonu, Aristotelu i Hegelu bili su nešto najvrednije što sam u to vrijeme iskusio. Pred mojim očima događala se filozofija u svoj svojoj veličajnosti. Kasnije sam uspio Patočku pridobiti da mi bude mentor za doktorski rad, što je bio svojevrsni presedan.

Zbog čega ste 1977. pokrenuli svoj tajni seminar i kako ste u ondašnjim uvjetima uspjeli dovući filozofe iz Zapadnog svijeta u Čehoslovačku?

Kada sam ušao u krug ljudi okupljene oko časopisa *Právo* i nekih drugih progresivnih izdanja, razmišljao sam o tome kako okupiti i koordinirati slobodnomisleće ljude. Nedugo nakon što je mom bivšem profesoru Milanu Mahovcu policija zabranila održavanje predavanja i seminara, odlučio sam započeti svoj seminar na koje bih pozivao ugledne, ali za državu nepoželjne goste. Nakon što je seminar uspješno djelovao godinu dana i kada sam vidio da su studenti daroviti, zainteresirani i da imaju dovoljno hrabrosti – budući da je policija na nas stalno motrila – pitao sam ih bi li htjeli da im filozofi i učenjaci sa Zapada također dolaze na seminare i sudjeluju u radu. Kada su se oni složili s tim prijedlogom, napisao sam jedno pismo i poslao ga na četiri

sveučilišta: Oxford, Harvard, Freiburg i Heidelberg. Odgovor sam dobio samo s Oxforda i Heidelberga. Prva je došla Kathy Wilkes, zatim ubrzo Richard Hare, Charles Taylor, Alan Montefiore i drugi, a naposljetku su došli i Richard Sorabji i Anthony Kenny. Ni danas ne znam zbog čega nas nije posjetio tadašnji pročelnik Odsjeka za filozofiju Sveučilišta u Heidelbergu, iako je obećao.

Kako ste dospjeli na Oxford?

Studenog 1979. dobio sam pismo s Cambridgea kojim su mi javili da su me voljni ugostiti na neko vrijeme, a također sam dobio poziv od Ravnatelja Balliola – već je u to doba tu dužnost obnašao Anthony Kenny – da održim jedno memorijalno predavanje. No nisam odmah odgovorio na poziv zbog toga što sam htio nastaviti sa svojim seminarom u Pragu. To sam prihvatio tek kad je moj seminar sustavno ometan i nasilno zatvoren u svibnju 1980. Tada sam čehoslovačkim vlastima podnio molbu za višegodišnje izbjivanje iz zemlje i otputovao sam u Oxford. Od Balliola sam dobio besplatnu hranu i postao sam privremenim članom Pod-fakulteta za filozofiju.

I što je pošlo krivo? Zašto su Vam te povlastice uskraćene?

U jednoj raspravi s Kathy Wilkes, napomenuo sam joj kako postoji antička tradicija koja Platonov dijalog »Fedar« smatra njegovim prvim filozofijskim djelom. Kathy je rekla da je to nemoguće, sve su knjige govorile protiv toga, ali ja sam htio pronaći nešto unutar samog Platonovog korpusa što bi opovrgnulo tu priču. Tada sam predložio Kathy da na jednom od seminaru u Pragu čitamo dijalog skupa. Ona je za to dobila novce iz Britanske Akademije i u mjesec dana smo pročitali dijalog sa studentima, i ona je također uvidjela da ta priča uistinu nije neutemeljena. Kathy mi je pomogla napisati tekst pod nazivom »Sokrat u Platonovu 'Fedru'«, i tekst smo poslali Tonyju Ronaldu, koji je rekao da ga ne može objaviti zbog toga što bi to narušilo naš ugled kao filozofa. Naime, on je bio mišljenja da tkogod je u stanju misliti o »Fedru« kao o Platonovu prvom dijalogu, očigledno nije dobar poznavatelj antičke filozofije.

Zar ste samo tom naizgled benevolentnom herezom ispali iz milosti akademske javnosti u Oxfordu?

Problem je zacijelo dublji nego što se to možda na prvi tren čini. U proteklih šesnaest godina proučio sam i konzultirao sve ono što bi za moju tezu moglo biti relevantno. To znači: od Aristofana, Ksenofonta, Isokrata, Aristotela do Plutarha. Praksa suvremenog bavljenja antičkom filozofijom, međutim, sve više naginje specijalizaciji. Osim toga, kada čitam grčki, ja razumijem grčki tekst. Kada moji ovdašnji kolege čitaju grčki, oni ga prvo moraju prevesti da bi ga razumjeli. Tako su ih učili u srednjoj školi i na sveučilištu. Pod takvim

pretpostavkama naravno da je moja teza odbacivana kao neprihvatljiva. Jednostavno, dokazi za nju nalaze se razbacani po antičkoj književnosti i filozofijskim tekstovima, a za to treba imati šire znanje i načelnu otvorenost. Onaj tko zna čitati grčki i razumijevati ga ima nesagledivu prednost pred onim koji grčki prvo treba prevesti da bi ga razumio, bez obzira na to koliko mnogo zna o ovome ili onome. To podrazumijeva čitanje Platona ne samo jednom, dva-put ili triput, nego desetke puta. I ne samo Platona, nego i Homera, Hesioda, Herodota, Sofokla i Euripida... Jezik nije lako usvojiti. Sve je to organski povezano u grčkom jeziku i sve se to gubi u prijevodima.

Znači li to da su prijevodi beskorisni?

Ne, nipošto. Treba koristiti sve raspoložive prijevode, ali istovremeno biti svjestan činjenice da se izvorik naprosto ne može iscrpiti u prijevodu.

Namjeravate li napisati kakvi monografiju ili veću studiju o istraživanjima na kojima radite?

Izdavaštvo je u rukama istih ljudi koji vode Odsjeke za filozofiju. Prije više mjeseci poslao sam dva svoja rada, od kojih je jedan naslovljen »Platonov prvi dijalog«, u Ameriku, u *American Journal of Philology*, no do danas nisam dobio nikakav odgovor. Drugi rad, naslovljen »Sokratova molitva Erosu«, poslao sam u *Classical Philology* od kojega također nisam čuo niti riječi.

Možete li u par riječi pojasniti svoju temeljnu tezu o Platonu?

Na jednom mjestu u Diogena Laercanina¹ nalazi se napomena da postoji predaja prema kojoj je »Fedar« Platonov prvi filozofijski dijalog. Isto se može naći u komentarima Platonovog »Fedra« od Hermije Aleksandrijskog. Iako se »Fedar« danas smatra Platonovim kasnim dijalogom, ili barem među posljednjima od dijaloga iz srednjeg perioda, ja sam uvjeren da se ona antička predaja može pravdati i tekstualno i povijesno. Zanesenost Erosom u tom dijalogu, natjecateljstvo i prkos jasni su pokazatelji mladalačkog genija. Usporedite samo ton »Fedra« s onim »Zakona« – potonje je zacijelo pisao starac, a prvo mladić. Na ovim bih predavanjima htio iznijeti sve dokaze u prilog toj tezi, što ne ostaje samo u okviru Platonovih tekstova, nego zadire također i u druge književne vrste, primjerice Aristofanove i Isokratove tekstove. Već šesnaest godina proučavam tu teoriju i stalno nalazim sve više i više razloga za njezinu utemeljenost.

Ako je Vaša teza ispravna ona radikalno mijenja razumijevanje Platona i njegove filozofije.

¹ D.L. III, 38.

Dijalog »Fedar« smještam negdje oko pet godina prije Sokratove smrti. Ako je moja datacija točna i teza ispravna, to bi moralo značiti da je odnos Sokrata i Platona morao biti takav da je Platon mogao predstaviti Sokrata u *Fedru* kao lik kroz kojega progovara teorija o idejama, znajući da će Sokrat prije ili kasnije doći do spisa i onoga što u njemu stoji. Iz »Fedra« je posve jasno da se Sokratu ta teorija imputira svim raspoloživim sredstvima.

Dakle, mislite da Platon svoju idealističku metafiziku duguje Sokratu?

Da, u velikoj mjeri. Mislim da je Sokrat razmišljao i razgovarao o idejama, *eidosima*, *genosima*, ali nikada nije bio načistu kakav je njihov status. Govoreći skupa s Aristofanom, »Sokrat je hodao po rubu neizvjesnosti«. Što su zapravo bili ti Sokratovi *horismoi*²? Predmeti njegovih odredbi nisu bili ontologijski utemeljeni, dok je Platon, zbog toga što je on na to iz početka gledao iz perspektive heraklitovske filozofije »vječne mijene«, bio fasciniran stalnošću predmeta odredbi koje je Sokrat tražio, te je stoga bio siguran u njihov ontološki status.

Platon je, dakle, samo učvrstio Sokratovo promišljanje, razvio je i produbio, ali ona je u temelju jedna i ista u obojice?

Njih dvojica su ideje razumijevali na dva različita načina. Sokrat nije točno znao što da radi s njima i na koji način da ih misli, dok je Platon to znao, dodijelivši im najviše mjesto na ontologijskoj ljestvici.

Dopustite jedno fundamentalno pitanje: zašto Vam uopće treba Platon?

Njegovi mi tekstovi daju snagu i volju za življenjem. Ispunjavaju me interesom, fascinacijom i filozofijskim žarom.

Što je za Vas filozofija, a napose antička filozofija?

Filozofiju sam oduvijek razumijevao kao pokušaj posjedovanja ključeva. No ključ za ključ bilo je poznavanje grčkog i latinskog. Patočka mi je jednom prilikom to stavio jasno do znanja ispričavši mi jednu adegdotu: kada je došao na prvi seminar kod Husserla, ovaj je upitao studente da li znaju grčki. Kad ih je nekolicina skupa s mladim Patočkom odgovorila da ne znaju, on je odvratio: »A kako se onda mislite baviti filozofijom?« Općenito pak govoreći, filozofija je za mene življenje dobrog života. Dobar život je, dakako, nešto sasvim drugo od ugodnog života. Filozofija je postavljanje pitanja i pokušaj odgovora na pitanja što jest ovaj svijet u kojemu živim, kakav je moj položaj unutar to-

² Odredbe, definicije kao konačni odgovori na pitanje »Što jest X?« (npr. pravda, hrabrost, ljepota, krepost itd.). Vidi također Aristotel, *Met.* 987b 1-14.

ga svijeta, kamo taj svijet ide, kamo bi trebao ići i što se u tom smjeru može učiniti.

Na jednom od Vaših prijašnjih predavanja spomenuli ste časopis *Praxis*.

Gledajte, ono je bilo spomenuto u kontekstu. Doista ne znam mnogo o *Praxisu*, ali mislim da ipak mogu reći da je *Praxis* okupljao jednu utjecajnu progresivnu struju marksističke provenijencije i za njega je svatko znao. Usudio bih se povući jednu analogiju. Ono što je Jugoslavija bila za Istočnu Europu i zemlje Varšavskog pakta, to je *Praxis* bio među filozofijskim časopisima na tim geografskim prostorima – jedino što je bilo spremno na dijalog sa Zapadom i imalo dobre izgleda da preraste u svjetske okvire.

Možete li ukratko opisati filozofijsku klimu ovdje u Oxfordu i možda je usporediti s onom u Srednjoj Europi.

Već sam šesnaest godina ovdje, tako da ne znam mnogo o tome što se i kako radi u Češkoj i u ostalim zemljama Srednje i Istočne Europe. Što se tiče ovdašnjeg podneblja, mogu govoriti samo kroz vlastite dojmove. Možda je najreprezentativniji bio dojam s jednog seminara o etici na kojemu su surađivali Ronald Dworkin, Derek Parfit i druga velika imena. Sjedio sam tamo i pitao samoga sebe kako se to što ti ljudi tamo rade može nazivati filozofijom? Govorili su o etici kao da se ne radi o ljudima nego o strojevima koji rade po neakvim utvrđenim moralnim zakonima. I sve to uz žargon »zamjene argumenata« kao da se radi o nekoj robnoj zamjeni. Ovdje kao da ne vide da filozofija nije posezanje za koncenzusom.

Kako onda Vi razumijete filozofijski dijalog, ako postoji takvo što?

Dijalog je međusobno otvaranje očiju sugovornika – vi otvarate moje oči s obzirom na ono što vi vidite, a ja otvaram vaše oči s obzirom na ono što ja vidim. Nema tu nikakve razmjene, težnje za koncenzusom. Ako vi mislite da je A jednako B, a ja mislim da je A jednako C, onda vi obrazložite meni zašto vi mislite ovako, a ja vama zašto mislim drugačije. Ako imate argumente za svoj stav ja ću ga vrlo rado prihvatiti, a ako nemate, ja ću zadržati svoje uvjerenje. Uvijek valja tražiti i alternativna rješenja. Ali tu nema nikakvog govora o razmjeni niti mjesta za nju.

Zašto Vam je onda toliko važan dijalog s tim ljudima ovdje?

Zbog toga što oksfordski donovi³ bez premca dominiraju ovim područjem i odlučno određuju njegov razvoj, barem u svijetu engleskog govornog područja. Ne mogu se vratiti u Prag i predavati nešto što ostatak svijet smatra pogrešnim. Preostaje ili da se mene uvjeri da sam u krivu ili da ja uvjerim druge u to da je moja teza ispravna. Jedino što je za to potrebno ostvariti filozofijski dijalog.

Kakvi su Vam planovi za budućnost?

Odlučan sam prosjediti još godine u Bodleianu⁴ i raditi najbolje koliko znam i mogu. I nastaviti kucati na vrata uvriježenih autoriteta i moliti ih za filozofijski dijalog o Platonu. Prošle sam godine izvršio petodnevni štrajk glađu u protest ignoranciji i nezainteresiranosti ovdašnje filozofijske javnosti za moj rad, a isto ću učiniti i ove ako se i dalje nitko od oksfordskih donova ne pojavi na mojim predavanjima »Platonov prvi dijalog«. Jer do danas se nitko od njih nije pojavio na mojim predavanjima.

Ali čemu takav protest? Što time kanite postići?

Nije to nešto u čemu uživam. Želim svojim kolegama staviti do znanja – kada to već ne mogu kroz predavanja na koja bi se odazvali i radove koje bi mi objavili – koliko je filozofijski dijalog važan, pa čak i o temama koje se njima čine nedvojbeno pogrešne i smiješne. Zasad nisam spreman narušiti svoje zdravlje, ali jednostavno postoje neke stvari za koje se isplati dovesti u pitanje i svoje zdravlje i svoj život. Filozofija je svakako jedna od njih.

3 »Oxford dons« je zajednički naziv za sve predavače i profesore koji su stalno zaposleni na nekom od oksfordskih collegea ili izravno od Sveučilišta.

4 Središnja knjižnica Sveučilišta u Oxfordu.